

ԲԱՌԵՐՈՒՆ

ՄԻՒՍ ԵՐԵՍԸ

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԿՌԱՆԵԱՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Գրաբարի դասականություններից, յաճախ առիթն ունեցած եմ խորհրդածելու հայ բառի մը ծագումին, անդրադարձումներ կատարելու անոր կազմաւորումի մեքանիզմին, հոլովոյթին, ժամանակի ընթացքին՝ աշխարհաբարի մէջ գրաբար բառին կրած իմաստի յեղաշրջումներուն մասին: Այս մտորումները մղած են զիս երթալու մինչեւ բառերուն արմատները, որոնելու համար բառերուն միւս երեսը, այսինքն՝ պատկերացնելու նաեւ առաջին հայ նախամարդուն կեանքին պարագաները, ճանչնալու անոր կենցաղային անդրանիկ փորձառութիւնները, որոնց ընդմէջէն՝ հայ նախամարդը կազմեց հայ լեզուին անդրանիկ բառապաշարը:

Փորձեցի նաեւ կռահել, թէ մարդկային, կլիմայական, աշխարհագրական ո՛ր մէկ նախապայմաններէ մեկնած՝ հայ նախամարդը անուանակոչած է իրն ու արարածը, ինչպէս Ադամ գրախտին մէջ՝ ըստ Հին Կտակարանի պատմումին:

• Անուանակոչումի գործընթացը՝ մարդկային մտքին ու ոգիին յատուկ եղող մեծագոյն խորհուրդներէն է: Մարդկային լեզուները, իրենց բառակազմութեան արարումին ընթացքին, ենթարկուած են գրեթէ համանման մեքանիզմի մը, եւ հրաշալին ա՛յն է, որ նոյն առարկան սեւեռելով՝ ամէն ազգ տարբեր անուն տուած է անոր:

Երբ նախամարդուն մօտ բառի մը ծնունդին խորհրդաւոր մեքանիզմը քննարկել կը փորձենք, կը նկատենք որ այդ հնագոյն դարաշրջանին մարդուն երեւակայութիւնը՝ խելքի պաշտօնը ստանձնած է: Նախամարդը, լուսանկարչական ոսպնեակի մը աչքին նման՝ սեւեռած է երեւոյթ մը, դէպք մը, առարկայ մը: Ապա փորձած է զայն «արտա-յայտել» բառով մը, բառ մը որ արձանագրէ դէպքին, առարկային, տպաւորութեան որպիսութիւնը:

Ամէն նոր բառ՝ արտայայտչական բանալի մը, իմաստի պատկեր մը փոխանցած է, ինչպէս խազը՝ երաժշտութեան պարագային: Բառ մը առանձին՝ յաճախ ամբողջ խօսքի մը կամ նախադասութեան մը համադրութիւնը ուզած է ըլլալ: Նոյն գործընթացը կիրարկուած է նաեւ յատուկ անուններուն պարագային, որոնք յատուկ անուն ըլլալէ առաջ՝ եղած են ամբողջ խօսք մը:

Կարգ մը պատկերացումներ կամ ըմբռնումներ՝ հասարակաց եղած են բոլոր ազգերուն մօտ, նոյնիսկ եթէ զանոնք արտայայտող բառերը տարբերած են իրարմէ: Այդ ըմբռնումներէն են, օրինակ, «բարձր», «վեր» բառերը, որոնք ակնարկելով երկինքին, եղած են ազնուութեան, բարութեան արտայայտութիւն մը: Բարձրանալը՝ արտայայտած է ազնուութեան, առաքինութեան գաղափար: Ասոր հակառակ, «վար»ը, «տակ»ը, գետինը ստեղծած են ցածնալու, իյնալու, ստրկանալու պատկերը: «Վար»ը՝ դժոխքի վայր է, գեհե՛ն է, մա՛հ է:

Այս հասարակաց պատկերացումներէն անդին, իւրաքանչիւր ազգ ունեցած է նաեւ իրեն յատուկ պատկերացումներ, ունեցած է դէպքերն ու առարկաները երեւակայելու տարբեր կերպեր, որոնց ծագումը կամ ստեղծումը առբնչուած է բազմապիսի ազգակներու, որոնց շարքին՝ նաեւ իւրաքանչիւր ազգի բնավայրը, անոր աշխարհագրական ու կենսոլորտային տարբերութիւնները, ինչպէս նշեցինք:

Մով կամ անոր գիտակցութիւնը չունեցող ժողովուրդի մը լեզուն զուրկ է ծովէն ներշնչուող պատկերացումներէն, արտայայտութիւններէն, առանցքէն եւ բառերէն, մինչ լեռնային բնավայրի ժողովուրդ մը հարուստ է լեռնային պատկերներով եւ ասոյթներով: Արարական լեզուն ծանօթ է ուղար բնորոշող հոմանիշներուն ճոխութեամբ, մինչդեռ հայերը «ուլտ» բառը առած են նմանապէս անապատաբնակ ասորիներէն: Նարինջ չունեցող երկրի մը մէջ, որն է Հայաստանը, նարինջ բառը միայն օտարամուտ կրնայ ըլլալ:

Բնավայրի այս պայմանները կրնան օգտել լեզուական ստուգարանութեան, մեր լեզուին մէջ գտնուող կարգ մը բառերուն հարագատութիւնը կամ օտարամուտ ըլլալը ստուգելու:

Աշխարհագրական ու կենսոլորտային պայմանները եւս, տրեւալ ժողովուրդի մը բառապաշարէն զատ, կառուցած են անոր մտապաշարը, մտածելակերպը, նկարագիրը, աշխարհահայեացքը՝ ազգած են նաեւ անոր մշակութային հետազայ զարգացումին վրայ, առանց տակաւին նկատի առնելու երկրին քաղաքական-նազմագիտական ազգակները, որոնք հետագայ են եւ օտարամուտ:

«Բառերուն միւս երեսը» որոնող մեր այս փորձը կը ձգտի ո՛չ թէ ստուգարանելու անոնց բառարմատներն ու բայարմատները, այլ

անոնց նախնական առումին մէջէն՝ վերլուծելու մեր ժողովուրդին հիմնական աշխարհահայեացքը կեանքի կարգ մը խորհուրդներուն հանդէպ եւ որոշ չափով վերարտադրելու մեր նախահայրերուն կեանքին պայմանները:

1) ԼԻՆԵԼՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ ՆԱԽԱՀԱՅԻՆ ՄՕՏ

Մարդուն լինելութեան, կեանքի իմաստին, անոր որոնումին հետ առնչուած կարգ մը բայեր կան հայ լեզուին մէջ, որոնք հայեացումն են հայու լինել-չլինելու խորհուրդին:

Լինելութեան հայոգ կարգ մը բայերն են.

«Ապրիմ»

Գրաբարեան «ապրիմ» բայը հիմնապէս կը տարբերի աշխարհաբարի «ապրիլ» բայէն՝ իր ծագումային իմաստին մէջ: Աշխարհաբարի մէջ՝ ապրիլ կը նշանակէ ողջ ըլլալ, կեանք ունենալ, հակադրուելով մեռնիլին: Գրաբարեան «կեալ» բայը կը համապատասխանէ աշխարհաբարեան «ապրիլ»ին: Բայց ծագումնային իմաստով՝ «ապրիլ» նշանակած է մահուան վտանգէն ազատիլ, փրկուիլ, զերծիլ, ո՛չ թէ չէզոք ապրիլ:

«Ապրիմ»ի բայարմատն է «ապուր», որ գրաբարի մէջ առանձինն անգործածական բառ է եւ միայն որպէս ծայրամաս կը գործածուի: «Ապուր» կը նշանակէ անվտանգութիւն կամ ապահովութիւն տուող: Այս հիման վրայ կազմուած են «մազապուր ազատիլ» (հազահափր կրկուիլ), «անձնապուր» (ինքզինք ազատող), «մարդապուր» (մարդ ազատող), կամ «գիրապուր» (գիրաւ ազատող) գրաբարեան ասոյթները:

«Ապուր» բառն ունի նաեւ իր հոմանիշ «պուրծ» ձեւն ալ, որմէ կազմուած են «պրծանիլ, պրծնուլ» կամ պրծիլ բայերը: «Պուրծ» ծայրամասով նմանապէս կազմուած են «մազապուրծ», «անձնապուրծ», եւ այլ բառեր, որոնք հոմանիշ են «ապուր» բառով կազմուած («անձնապուր, մազապուր») ձեւերուն հետ: Երկու արմատներն ալ՝ մահէն ազատելու իմաստը կ'արտայայտեն:

Իմաստի զարգացումի հետագայ յեղաշրջումով, «ապուր» արմատէն յառաջ եկած է «ապրուստ» բառը, որ կեանքը ըմբռնած է աւելի սնունդի հասկացողութեամբ, ա.ի. ապրուստի իմաստով: «Ապրուստ»ը այն բանն է, որ մարդը կը փրկէ եւ ողջ կը պահէ մահէն՝ կերակրելով, սնուցանելով: «Ապրուստ»ը դարձած է հոմանիշ փրկութեան, սնունդի չգոյութիւնը նկատելով՝ որպէս կեանքի դէմ վտանգ կամ մարդու գոյութեան դէմ սպառնալիք:

• Հայ նախամարդուն կենսափրկիստփայութեան կամ աշխարհահայեացքին մէջ, «ապրիմ»ը՝ իրականին մէջ վերապրիլ մըն է: Ան այսպէս ըմբռնած է իր առօրեան: Կեանքը անոր համար՝ ամէն վայրկեան վտանգէ մը կամ անհետացումէ մը փրկուիլ մըն է: Հայ նախամարդը զգայուն եղած է մահուան վտանգին դէմ, ինքզինք միշտ վտանգուած զգացած է:

Նախամարդուն գոյութեան սպառնացող վտանգները կրնային գալ զինք շրջապատող բնութենէն, լեռներէն, անտառներէն դուրս ցատկող վայրի գազաններէն, գահավիժող վիհերէն, թաւալող ժայռներէն եւ գիշերային ամէն տեսակ որոգայթներէն, զանց ընելով տակաին թշնամի մարդուն նետերը կամ ցեղախումբերու յարձակումները:

Այս վտանգուած գոյավիճակն անշուշտ միայն Հայ նախամարդուն ճակատագիրը չէ եղած: Ուրիշ ցեղերն ալ, մարդկութեան առաջին օրերուն՝ քիչ թէ շատ նոյն վտանգուածութեան ենթարկուած են, նայած թէ աշխարհագրական ինչպիսի պայմաններու մէջ կը գտնուէին: Հայ նախամարդը սակայն իր վտանգուածութեան այս յատուկ զգացումը մեզի փոխանցած է «ապրիմ» բայը ստեղծելով:

Կրնանք ըսել, թէ այս վտանգուածութեան դէմ ամէն վայրկեան պայքարելով է, որ Հայ նախամարդը պահպանած է իր գոյութիւնը, ապահոված է իր զաւակներուն գոյատեւումը, իր ցեղին շարունակութիւնը:

Ապրիլը՝ Հայ նախահայրերուն համար, մահէն ճողոպրիլ մըն է:

«Ճողոպրիլ» կը նշանակէ ճողելով ապրիլ, ա. ի. քեզ բռնողին ձեռքէն փրթելով, պոկուելով մազապուր ազատիլ, ինչպէս ճողոպր (ընկոյզը, շագանակը) կը փրթի ծառէն:

«Ապրիմ» բայը՝ Հայուն մօտ, անվտանգ ապրող ժողովուրդի մը կեցութիւնը չ'արտայայտեր: Ամենէն նախնական արարքը, որ գոյութիւն ունենալն է, Հայուն համար արդէն ամէն վայրկեանի գոյապայքար է ու վերապրում: Հայուն «ապրիմ»ը՝ վայելքի հոմանիշ չէ: Գոհունակութեան եւ բաւարարութեան ճիշ մը չկայ «ապրիմ» բային մէջ: Այս պատճառով՝ առաջին Հայերը իրենց օրուան կամ գիշերուան աւարտին, իրենք զիրենք ողջ գտնելով, գոչած են.

— «Ապրեցա՛յ»:

Այսինքն՝ ազատեցա՛յ:

Ահա՛ թէ ինչու ազատութիւնը դարձած է նաեւ մեր առաջին ազգային աւանդավէպը՝ Հայկի եւ Բէլի պայքարին ընդմէջէն:

«Կեամ»

«Կեամ» բայը կը համապատասխանէ աշխարհաբարի «ապրիլ» բային, ինչպէս ըսինք: «Կեամ» կը նշանակէ ողջ ըլլալ, կեանք ունենալ, կենդանի մնալ, ողջերէն ըլլալ:

«Կեամ» բառի բայարմատն է «կեա» եւ «կեաց»:

«Կեամ» բայէն յառաջ եկած են «կեան» ապա «կենդ» ձեւերը, որոնք ծնունդ տուած են «կենդանի, կենդանանալ», եւն. բառերուն:

Գրաբարի «կենդանի»ն՝ աշխարհաբարեան «անասուն»ի իմաստը չունի: Գրաբարին համար, «կենդանի» կը նշանակէ «ապրող», հակադրութեամբ անկենդանին՝ իրերուն ու մեռած մարմիններուն:

Նախամարդուն առաջնագոյն անդրադարձումներուն մաս կազմած է զինք շրջապատող աշխարհին մէջ՝ ապրող եւ չապրող էակներու զանազանումը: Ան հակադրած է կենդանին անկենդանին, շարժողը անշարժին, զանազանած է ժայռը թռչունէն, սպաննուած թռչնամին ողջ թռչնամիէն: Նախամարդը որոնած է ու նկատած է, թէ կենդանիին ու անկենդանին միջեւ տարբերութիւնը կը ծագէր անոնց սերնդագործելու կամ չսերնդագործելու կարողութենէն. ժայռը չէր սերնդագործեր, չէր ապրեր, ո՛չ ալ կը մեռնէր: Զին, թռչունը կը սերնդագործէին, կ'ապրէին ու կը մեռնէին:

Ուստի՝ կենդանի կեանքին ակունքը զետեղեց սերնդագործութեան մէջ ու «կին» բառէն կազմեց «կեանք» բառը: Հայկական «կին» բառը եւ անոր սանսկրիտ «կան» ձեւը (որմէ կանայք, կանանոց բառախումբը), ապա պարսկական «ծին»ը եւ յունական γυν (կին) կը վերաբերին կեանքի աղբիւրին, սերնդագործումին:

Կեամ = սերնդագործել:

Հետագային, հայ նախամարդը բնութեան բեղմնաւորումը վերածեց իր դիցաբանութեան:

«Ողջ»

«Կենդանի» բառին զուգահեռ՝ կայ նաեւ «ողջ» բառը:

Աշխարհաբարի ներկայ իմաստով՝ «ողջ» կը նշանակէ ապրող, կենդանի: Գրաբարի մէջ, «ողջ» բառը կ'առընչուի ամբողջութեան գաղափարին հետ: Ան յատկապէս՝ Ֆիզիքական ամբողջութեան իմաստ ունի: Գրաբարեան իմաստը տակաւին պահպանուած է աշխարհաբարի կարգ մը ասոյթներուն մէջ, ինչպէս՝ ողջ օրը = ամբողջ օրը:

Կեանքը մաս կը կազմէ ամբողջութեան մը, ամբողջութեան գաղափարին: Կեանքը՝ ողջ մնալ է, իսկ նախահայուն համար, ողջ մնալը՝ Ֆիզիքապէս «ամբողջ մնալ» է: Մահը մարդուն ամբողջութեան զեղծիչն է, մահը ամբողջութեան մը քայքայումն է:

Մարդը, «ողջ» բառի լուսարձակին տակ, ո՛չ միայն ինքնիր անձին եւ էութեան մէջ ամբողջութիւն մը կ'ենթադրէ, այլ նաեւ ան աւելի ընդարձակ՝ համամարդկային ամբողջութեան մը ինքզինք մասնակից կ'ընէ, որ ապրողներու աշխարհն է: Մեռնող մարդը աշխարհի ամբողջութենէն կը պակսի:

«Կալ, Կամ»

«Կամ, կաս, կայ» բայը չի նշանակեր միայն գոյութիւն ունենալ՝ «հաց կայ, ջուր չկայ»ի իմաստով: Այս բայը կը նշանակէ յատկապէս կանգուն վիճակի մէջ գոյութիւն ունենալ: «Կամ առ դրանն եւ քաղիսն»:

«Կալ» բային արտայայտած գոյութիւնը՝ պարզ գոյութեան արտայայտութիւնը չէ: Ան ֆիզիքական թանձր պատկերացում մը կը պարունակէ նաեւ, ան ուղղահայեաց դիրք կամ կեցուածք մը կ'արտայայտէ, կեանքի հանդէպ յաղթականի դիրք, շնահանջողի, ընդդիմացողի կեցուածք, ծառայողի իմաստով: «Կայր առ խաչին մայրն Յիսուսի»: Իսկ պարտուողը, դժուարութեան առջեւ յանձնուողը կը դադրի «կալ»է, ուղղահայեաց կեցուածքէն կ'անցնի հորիզոնականի, տապալող ծառին պէս:

«Կալ» բայէն ծագած է «կայուն, անկայուն վիճակ» բացատրութիւնը: Երբ Պ. Սեւակ կը գոչէր. «Կանք, պիտի լինենք» եւն., «կանք» բայը կը համեմէր գրաբարեան իմաստով, այսինքն՝ ոչ միայն մենք մեզի գոյութիւն մը պիտի ապահովենք, այլ զայն բարձրագլո՛ւխ պիտի ապրինք, կանգնած պիտի ապրինք:

Վճռակամութիւն կայ այս գրաբարեան բային մէջ, որմէ յառաջ եկող «իչխան, պատասխանատու կացուցանել» բայը՝ նմանապէս արտայայտութիւնն է այդ վճռակամութեան:

«Գոլ»

Լինելութեան հետ առնչուած հայկական բառերուն շարքին կը պատկանի նաեւ «գոլ» (ըլլալ) պակասաւոր բայը, որմէ գործածական մնացած են՝ գոյ (կայ), գոն (կան), գոյր (կար), գուցէ (պիտի ըլլայ) ձեւերը: «Ոչ գոյ» կը նշանակէ չկայ եւ չունի: «Գոլ» քերականորէն ամբողջացուցիչ բայն եղած է «կալ» պակասաւոր բային:

«Գոլ» բայէն հաւասարապէս յառաջ եկած են թէ՛ «գոյութիւն», թէ՛ «գոյք» բառերը: «Գոյ, չգոյ» կը նշանակէ ո՛չ միայն «կայ, չկայ», այլ նաեւ «ունի, չունի»:

«Գոլ» բայը՝ լինելութեան ըմբռնումին վրայ՝ իմաստի յաւելում մը ունի. կ'աւելցնէ նիւթակա՛ն ապահովութեան իմաստը: «Գո-

լ»ը՝ գոյութիւն մը չ'արտայայտեր սուկ, ապրող արարած ըլլալ չի՛ նշանակեր միայն: «Գոլ» բայէն յառաջ եկած «գոյք» բառը հոմանիշ է «ինչք»երու, որոնք ընկերային դասակարգային կեցութեան միտքը կը յառաջացնեն: Անոր պատկերացումին կ'աւելնայ նոր գաղափար մը. կեանք մը՝ իր շրջանակով, կեանք մը արդէն կահաւորուած՝ բընակարանի, ինչքերու, մնայուն սեփականութեան արտաքին տուեալներով: «Գոլ»ի յեղաշրջուած իմաստը կեանքին կը հաղորդէ ընկերային տարածք: «Գոյք»ը արդէն նոյնացած իրականութիւն է կեանքի ըմբռնումին հետ: Կեանքը արդէն թանձրացած ըմբռնում դարձած է, կ'արտայայտէ արդէն կենսափրփրոտփայութիւն մը, չըսելու համար՝ եղած է Մարդուն հոմանիշը:

«Լիմիմ»

«Լիմիմ»ը՝ (ըլլալ), անգոյն բայ է, իսկապէս չէզոք գոյութիւն է: Կեանքը կը զետեղէ իր ծագումին՝ ակունքին մէջ, իր լինելութեան մէջ, շիհնելէն դէպի լինելը, ոչինչէն դէպի գոյութիւն, անտեսանելիէն դէպի տեսանելին անցքին մէջ:

«Լիմիմ»՝ լատինական «fieri»ն է, ո՛չ «esse»ն: Ստուգաբանողները գայն կ'առընչեն յունական γεινομαι (եղանիլ) եւ լատինական gigno (ծնիլ) բայերուն հետ, ինչ որ մօտէն կը յիշեցնէ նաեւ գրաբարեան «կեամ» բայը:

«Լիմիմ» կը նշանակէ նաեւ «տեղ մը գտնուիլ» կամ «դէպքի մը պատահիլը»: Մնո՛ւնդը:

Լինելութի՛ւնը:

2) ՀԱՅ ՆԱԽԱՄԱՐԳՈՒՆ ՎԱԽՃԱՆԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

Հայ ժողովուրդի լինելութեան խորհուրդին հետ առընչուած կենսափրփրոտփայական աշխարհայեացքը արտայայտող բառերու խումբէն գատ, կայ նաեւ բայերու երկրորդ խմբակ մը, որ կը հայի ո՛չ թէ ապրելու խորհուրդին՝ այլ կեանքի վախճանաւորութեան, գործ մը իր վախճանին հասցնելու սեւեռումին:

Այս մտածողութիւնը արտայայտող բայերուն մէջէն՝ կը քաղենք «բոլորել, կատարել, աւարտել» բայերը, մեր ուսումնասիրութեան համար:

«Բոլորել»

Բային արմատն է «բոլոր», որ կ'արտայայտէ բոլորակի, շրջանի, շրջանակի միտքերը: Բոլորակը կախարդական նշանակութիւն ու-

նեցած է նախամարդուն մօտ: Բոլորակի նշանը հին աստղագիտութեան մէջ յատուկ իմաստ ալ ունի: Ամէն կողմէ ամբողջ, ամէն կողմէ պաշտպանուած առարկայի գոյութեան խորհրդանիշն է ան: Անթերին է: Կատարեալն է:

«Բոլոր»՝ կը նշանակէ նաեւ կլոր, ո՛չ միայն որպէս զծագրութիւն (լուսնի բոլորը), այլ նաեւ որպէս ուռած գունդ, Փիզիքական կլոր մոյն, ուսկից եւ «բլուր» բառին ծագումը:

«Բոլորովին» մակբայը կը նշանակէ բոլոր կողմերէ: Ան հոմանիշ է «ամենեին»ին. «Ամենեին զեղեցիկ ես», այսինքն բոլոր կողմերէն դիտուած զեղեցիկ ես: «Բոլորանուէր», այսինքն՝ բոլոր կողմերով, ամբողջութեամբ մատուցուած: Ամբողջական, անթերի:

«Բոլորել» կը նշանակէ շրջանակ մը աւարտել, փակել, բայց հորիզոնական տարածումով: Կը նշանակէ մեկնակէտէ մը սկսած՝ վերադառնալ մեկնակէտին, շրջադարձ կատարելով, հսկայ ձիարձակարանի մը մէջ վազող ձիու նման: Աշխարհագրականօրէն, «բոլոր» բայարմատը շրջափակուած հարթավայրի մէջ ապրող մարդու ստեղծած պատկերացումն է: Թերեւս հովիտարնակ ժողովուրդի մը կազմած պատկերացումը:

Մարդու կեանքին յատկացուած այս բոլորակը կրնայ ըլլալ ընդարձակ՝ եթէ մարդ երկար կ'ապրի, կրնայ ըլլալ նաեւ նեղ, եթէ մարդ կարճ կ'ապրի: Երկու պարագային ալ, մարդուն կեանքին ընթացքը «բոլորուած» կը համարուի:

Փիլիսոփայական համակերպուածութիւն մը կայ կեանքի այս տեսակ պատկերացումին մէջ, մեր ժողովուրդին մօտ:

«Կեանքը բոլորել» կը նշանակէ կեանքի բոլորակ շրջանը աւարտել, սկիզբը իր վերջին կապել, օղակը փակել: Հասնիլ անեզրին, հասնիլ նաեւ անելի, որ մահն է:

— «Ինչ որ սկիզբ ունի, վերջ ալ ունի» կ'ըսէ «բոլորել» բային մտայղացումը:

«Կատարեմ»

«Կատարեմ» բայը «բոլորեմ» բայէն հիմնովին տարբեր աշխարհահայեացք ու պատկերացում կ'արտայայտէ: Անոր բայարմատը՝ «կատար»ն է: Ան կը նշանակէ ո՛չ թէ հորիզոնական տարածք, այլ գագաթ, այլ ուղղահայեաց բարձրութիւն, ցցուն ծայր, ինչպէս լեռան գագաթը կամ աբլորի ու սաղաւարտի բբուկը: «Կատարեմ» բայը բան մը կ'աւարտէ, բայց աւարտումը ղէպի վեր է, վերջը ղէպի վեր է, ո՛չ թէ իր շուրջ կամ ինքնիր մէջ: Ձի վերջանար տարածուելով, այլ բարձրանալով:

Կատարեալը դէպի բարձրերը գործուած նուաճում մըն է: «Կատարեալ»ը ա՛յն է, որ իր կատարին, իր զագաթնակէտին հասած է:

Հայերը կատարելութիւնը երեւակայած են որպէս մագլցում մը դէպի վեր, անջատում մը դէպի կատարները:

Հեթանոս Յոյները իրենց աստուածները զետեղած էին Ողիմպոս լեռան գագաթը: Մարդուն համար կատարելութիւնը աստուածներու նմանելու մէջ ըլլալով՝ մարդն ալ ձգտելու է դէպի կատարը, դէպի կատարեալը, դէպի աստուածները:

Քրիստոնէութեան մուտքով, գրաբարի «կատարելութիւն»ը նշանակեց անթերի կեանք, սուրբերու կեանք: Ողիմպոսի աստուածներուն օրինակը փոխանակուեցաւ Քրիստոսի կեանքին տիպարով, որ ծառայեց որպէս իտէալ, որուն ձգտելու է ամէն քրիստոնեայ: Առաջին քրիստոնեաներուն համար՝ «կատարեալ» կեանքը նահատակութեան մէջ էր: Իր «քնթացքը կատարեց» նշանակեց իր կեանքը դէպի կատարը հասցուց, կատարը, այս պարագային, ըլլալով Քրիստոս:

Կատարը դէմ է կիսաւարտ գործին: Անկատար մարդը լեռան գագաթին չհասած մարդն է: Կիսաւարտ գործ մը չի կրնար կատարեալ գործ ըլլալ, կը խորհէին հայ նախամարդիկը, արդարացիօրէն:

«Աւարտեմ»

Այս բային արտայայտած արարքը ո՛չ հորիզոնական է «բոլորեմ» բային նման, ո՛չ ալ ուղղահայեաց է «կատարեմ» բային պէս, ո՛չ բոլորակի մը վերջն է, ո՛չ ալ բարձունքի մը կատարը: «Աւարտեմ» կը նշանակէ վերջացնել՝ բայց սպառելով, ինչպէս մարդ իր խօսքը կ'աւարտէ՝ զայն սպառելով, կանթեղը կը վերջանայ ձէթին սպառումով:

Անոր բայարմատն է «աւարտ», որ կը նշանակէ վերջ, վերջաւորութիւն, վախճան (ուսկից եւ վախճանիլ բայը՝ կեանքի պարագային): «Աւարտեմ» կը նշանակէ իր վերջաւորութեան հասնիլ, առանց որակաւորելու այդ վերջաւորութիւնը: Հոս կեանքը պատկերացուած է որպէս թուարանական քանակ մը, երկարաձգուող ժամանակ մը, տարիներու շարք մը, որոնց «աւարտ»ը երբ հասնի՝ մարդու ընելիքը, գործերը վերջ կը գտնեն: Եւ կ'անցնի ուրիշ գործի, ուրիշ կատարելիքի:

«Կիսաւարտ» գործը այն է, որ չէ լրացուցած ինքզինք: Ամէն ինչ իր ներքին միասնականութիւնն ունի, այդպիսին են խօսքը, կեանքը, գործը: Երբ խօսքին, գործին կամ կեանքին ներքին միասնականութիւնը կ'աւարտենք՝ կրնանք ուրիշ մը սկսիլ: Աւարտումը՝ գործի վերջն է, ոչ մարդուն:

Աւարտը՝ քրիստոնեայ դարձած հայուն համար՝ վերջաւորութիւն չէ: Իր վախճանին հասնող կեանքը կը միանայ իր աւարտին կցուած անվախճանին՝ յաւիտենականին, անմահութեան: Մահը, որ «աւարտ» մըն է, քրիստոնէութեան համար առաւ յաւիտեանին հետ հանդիպումի իմաստ: Յաւիտենականութիւնը՝ «աւարտիչ»ը ժամանակաւորին:

3) ՀԱՅ ՆԱԽԱՄԱՐԴՈՒՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

Մարդը մտածող էակ է: Նախամարդը նոյնպէս, նոյնիսկ եթէ ոչ նոյն չափով: Մտածող էակը գաղափար, մտածում, միտք ունի: Այդ միտքերը, գաղափարները մարդուն մէջ ծնունդ կ'առնեն արտաքին աշխարհէն, առարկաներէն, ըստ արիստոտէլեան դպրոցի տեսութեան, որուն աշակերտեցաւ հայ իմաստասիրութիւնը 5-11-րդ դար: Բայց թէ ի՞նչպէս նիւթական առարկաներէն աննիւթական միտքեր կը կազմուին մարդուն մէջ, ի՞նչ է բառի մը «յիշողութիւն»ը առարկային բացակայութենէն ետք, ասոնք եւս մարդկային խորհուրդներէն են:

«Հասկնալու» գաղափարին առընչուած քանի մը բայեր (իմանամ, ըմբռնեմ, հասկնամ), մեր արագ քննարկութեան նիւթը պիտի դարձնենք: Այս երեք բայերը եւս, նախորդ բայերուն պէս, հոմանիշ են, բայց մեկնակէտները տարբեր են, որովհետեւ կը ծագին տարբեր պատկերացումներէ:

«Իմանամ»

Այս բայարմատին բացատրութեան առընչութեամբ՝ բանասէրները տարբեր մեկնակէտեր եւ մեկնարանութիւններ ունին: Ըստ ոմանց՝ «իմանամ»ը գեներական ծագում ունի եւ կը նշանակէ սորվիլ: Ըստ ուրիշներուն՝ արմատը յունալատինական է եւ կը նշանակէ յիշել կամ նմանցնել:

Փրաքարեան իմաստով, ըստ ոմանց՝ «իմանամ» կը նշանակէ «իմս ընել», առարկային պատկերը իւրացնել: Իսկ ըստ ուրիշներուն՝ կը նշանակէ «առնել», այսինքն՝ բռնել, իւրացնել: Ամէն պարագային, նախամարդը զայն ըմբռնած է որպէս առարկային պատկերաւոր ներգրաւումը իր ուղեղին կողմէ:

«Ըմբռնեմ»

Ընդ + բռնել կը նշանակէ իր բուռին տակ առնել (ընդ՝ գործիականով), իր հետ ունենալ (ընդ՝ տրականով), իւրացնել, իր ան-

ծին մօտեցնել (ընդ՝ հայցականով)։ Յեղաչը ընդ մըն է Ֆիզիքական գաղափարէն դէպի անոր ոչ-Ֆիզիքական ըմբռնումը։ Նիւթական ըմբռնումէն (բռունցքին տակ ունենալու գաղափարէն) դէպի տրամաբանուած ըմբռնում (իմանալ) կատարուած այս անցքը՝ նկատուելու է որպէս մեծ քայլ մը նախամարդուն զարգացումին մէջ։

Երբ առարկան կը «բռնուի» մեր ուշքին կամ ուշադրութեան կողմէն, առարկային կամ դէպքին արտաքին գոյութիւնը կը կերպարանափոխուի անշօշափելիէն դէպի անոր մտային կաղապարը, միտքը, պատկերացումը մարդուն մէջ։

Այս պատկերացումը կ'արտայայտէ հայ նախամարդուն նկարագրին մէկ երեսը, ըստ որուն՝ Հայը կը վստահի միայն այն բանին, զոր իր բուռին մէջ ունի, որպէս միակ ստոյգ, վստահելի ու ապահով իրականութիւն՝ իր վտանգաւոր շրջապատին դէմ անդրանիկ ու խարխափոտ փորձառութեան մէջ։ Նոյն նախնական նախամարդուն բնագրը գոյութիւն ունի նաեւ նորածին մանուկին մէջ, որուն բոլոր շարժումները կը ձգտին բռնածը դէպի բերանը տանելու։

«Ըմբռնեմ» բային ծննդավայրը՝ ուժի, մարտական միջավայր մը ըլլալու է, ուր բռնութեամբ լուծուած են իրաւասական հարցերը։

«Հասկանամ»

Եթէ «իմանամ»ը առարկայէն պատկեր քաղել էր, իսկ «ըմբռնեմ»ը՝ առարկան իր բուռին մէջ ունենալը՝ «հասկանամ»ը կը մեկնի հասունացման պատկերացումէն։

«Հաս»ը տուրք մըն էր, որ կը գանձուէր բերքի համար, երբ ան հասուննար։

Հասունացումի այս պատկերէն յառաջ եկած է նաեւ «հասակ» բառը, ինչպէս «գիտակ» բառը՝ «գիւտ»էն։ Հասակը մարդուն տարիքին եւ մարմնին վերջնական աճումին չափն է։ Նոյն արմատներէն կազմած ենք «չափահաս» կամ «վաղահաս» միտքերը՝ համեմատուած մարդու հասակին ամբողջական կամ թերի աճումին հետ։

Հետեւաբար «հասկանամ» բայը կը նշանակէ հասակ նետելով հասունութեան հասնիլ, ինչպէս ցորենին հասկը։ «Հասկանամ»՝ կը նշանակէ միտքի մը հասակ տալ, միտք մը հասունցնել, աճեցնել, զարգացնել։ Հասկնալը՝ մտային տհասութենէն հասունութեան հասնիլ է։ Բան մը կը հասկնանք, երբ այդ բանը մեր ներսիդին կը հասուննայ կամ գայն կը հասունցնենք։

Այս բային ծննդավայրը եղած է հողամշակներու աշխարհը։ Ան ներշնչուած է պտուղներու եւ բոյսերու հասունացումէն։

4) ՀԱՅ ՆԱԽԱՄԱՐԴՈՒՆ ՍԵՓԱԿԱՆԱՑՈՒՄԻ ԸՄՐՈՒՆՈՒՄԸ

Իւրացումի, սեփականութեան զգացումը առաջին մղիչ ուժը եղած է նախամարդուն քով: Այդ շրջանին, երբ ամէն ինչ ամէնուն էր ու իրաւունքը զօրաւորին՝ նախամարդը փնտռեց բնական օրինաչափութիւն մը, հասկցնելու համար միւս մարդոց, թէ սա զէնքը իրն էր, սա զգեստը իրեն կը պատկանէր:

Պատկանելիութեան կամ սեփականութեան գաղափարը հայ նախամարդը արտայայտեց «ունիմ» բայով:

«Ունիմ»

Փողովուրդներ կան, որոնք «ունիմ» բայը չունին: Զայն կը լրացնեն «կայ», «հետս է» եւն. շրջուած ասոյթներով: «Ունիմ» բայէ զուրկ փողովուրդները ընդհանրապէս թափառաշրջիկ կամ վաշկատուն ցեղեր ըլլալու են, որսորդ, ասպատակութեամբ ապրող կամ պատերազմիկ ազգեր, որոնք կայուն կամ մնայուն կայք չունենալով, ոչ ալ մնայուն սեփականութեան գիտակցութիւնը զարգացուցած են:

Սեփականութիւնը երկու հանգրուան ունի. առաջինը՝ մեր ախորժակը գրգռող՝ մեզմէ դուրս գոյութիւն ունեցող առարկայի մը կամ անձի մը ներկայութիւնն է. երկրորդը՝ մեր ախորժակը գրգռող այդ իրին կամ անձին մեր տիրացումն է: Որքան ատեն որ, առակին ազուէսին պէս, խաղողին պիտի ցանկանք ու անոր պիտի չհասնինք բարձր ըլլալուն համար՝ այնքան ատեն հեռու ենք սեփականութեան հասնելէ:

«Ունիմ» կը նշանակէ բռնել, որմէ՝ ունելի (մաշա) գործիքը:

— «Խոյս ետ ի ձեռաց ունելեաց իւրոց» (գինք բռնողներուն ձեռքէն):

Հայ նախամարդը գինք շրջապատող աշխարհին զանազան առարկաներէն մին կամ միւսը միայն ա՛յն ժամանակ իր սեփականութիւնը համարած է, երբ կրցած է զայն իր ձեռքերով բռնել, իր ձեռքին հասողութեան մէջ ունենալ: Հայը իր սեփականութիւնը համարած է, ինչ որ «բռնած» է: Հայ նախամարդը լուսին չէ հալածած:

— «Սահման քաջաց՝ զէնց իւրեանց», յիշեցուցած է Մ. Պորենացին:

Գրարարի «ունիմ» բայէն կազմուած է նաեւ «ունեւոր»՝ հարուստի իմաստով: Այս բային կատարեալէն (կալայ, կալար, կալաւ, կա՛լ) կազմուած են ամենակալ, ծովակալ, ձերբակալիլ, կալանաւոր, կալուածք, կալուածատէր եւն. բառերը:

«Ունիմ» բայը կը մատնանշէ Հայ ժողովուրդին աշխարհահայեացքը կեանքի իրականութիւններուն հանդէպ: Ան կը յայտնէ Հայուն նկարագրին գործնական, իրապաշտ կողմը, անոր ոչ-օղային ու խոհեմ մերձեցումը՝ արտաքին աշխարհին հանդէպ:

5) ՀԱՅ ՆԱԽԱՄԱՐԴՈՒՆ ԿԵԱՆՔԻ ԴԻՄԱԿԱԼՈՒՄԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

«Համբերեմ, կրեմ, բառնամ, վերացնեմ, տանիմ» բայերը կ'արտայայտեն կեանքի հակառակութիւններուն հակադարձութեան հետ կապուած Հայ նախամարդուն աշխարհահայեացքը: Ժողովուրդներ կան, որոնք ճակատագրապաշտ մերձեցում ունին կեանքին ուրախ թէ տխուր պատահարներուն հանդէպ: Հայ ժողովուրդը իր մըտայնութիւնը յայտնած կը գտնենք՝ հետեւեալ կարգ մը բայերուն կազմաւորումին մէջէն:

«Համբերեմ»

Բայը կազմուած է «համ» նախամասնիկով եւ «բերեմ» բայով: «Բերեմ», յունական եւ լատինական « $\phi\epsilon\rho\omega$, fero» նոյնիմաստ բայերուն նմանութեամբ, կը նշանակէ «կրեմ, շալկեմ, տանիմ»:

«Կրեմ» բայը շատ նշանակութիւններ ունի: Նախ կը նշանակէ արդիւնք բերել, ինչպէս ծառը ժամանակին իր պտուղը կը կրէ, կը բերէ, ինչպէս կիներ իր զաւակը, ինչպէս կեանքը՝ իր արդիւնքները:

Արդիւնք բերելու իմաստէն զատ, «բերեմ» բայը ապա ունի տոկալու, համբերելու իմաստ: Ու այս վերջին իմաստէն յառաջ եկած է «բեռ» (ծանրութիւն) բառը:

Երրորդ իմաստ մը գոյութիւն ունի «համ + բերեմ» բային մէջ: «Համ» (միասին) նախամասնիկը (համատեղ, համադրել, եւն.) կ'եղանակաւորէ «բերեմ» բայը, միանգամայն կը յայտնէ Հայուն աշխարհահայեացքը: «Համբերեմ»ը՝ միայն կրել չէ, այլ միասին կրել, համերաշխաբար կրել: Համերաշխաբար ո'չ այնքան ուրիշի հետ, որքան ներդաշնակօրէն իր ներաշխարհին ու համոզումներուն, իր անձին հետ:

«Համբերեմ» Հայ անհատին համար՝ կը նշանակէ իր դժուարութիւնը չմերժել, այլ ընդունիլ եւ իւրացնել զայն, հանդուրժելի նկատել, որպէս օտար չհամարիլ: «Համբերեմ»ը՝ ներկայացող նեղութեան եւ զայն կրող անձին միջեւ համերաշխութիւն մը կը ստեղծէ, օտարութիւնը կը ջնջէ, համակիր կը դարձնէ: Հայուն աշխարհա-

Հայեացքին մէջ, ամէն դժուարութիւն՝ օտարի ներխուժում մըն է, օտար մըն է որ կը թափանցէ անոր կեանքէն ներս: Հայուն համար, «Համբերեմ»ը օտարը որպէս օտար չզգալն է:

«Կրեմ»

«Կրեմ»ի բառարմատն է «կիր», որ իմաստի երկու տարբեր առում ունի:

Ներգործական իմաստով, «կիր» կը նշանակէ «օգտակար, պիտանի կամ գործածելի»: Այս իմաստէն ծագած է, «ի կիր արկանեմ» (գործածել, օգտագործել) բայը:

Իսկ «կիր»ի կրաւորական իմաստը ո՛չ թէ «օգտակար, պիտանի» կը նշանակէ, այլ օգտագործումի ենթարկուիլ, ուրիշին բեռը շալկել: Այս կրաւորական երկրորդ իմաստէն յառաջացած է «կրեմ» բայը՝ համբերելու, տանելու իմաստով:

«Կրեմ»ը, իր Ֆիզիքական սկզբնական իմաստէն դուրս գալով՝ ստեղծած է երրորդ իմաստ մը, որ հոգեկան է. անիկա «Համա + կրիմ» բայն է (կազմուած «Համ + բերեմ» բայի ձեւով), որ կը նշանակէ նոյնը զգալ, նոյնը կրել, ուստի իրարու հարազատ դառնալ, համակրիլ:

Իարձեալ նոյն «կիր» արմատական իմաստէն յառաջ եկած է «կիրք» (կարիք, գրգիռ, պահանջ) յոգնակերպ բառը: «Կիրք»ը կը գրգռուի դուրսէն ու կը մղէ դէպի դուրս: Կիրքը ուրիշին ազդեցութիւնն է մարդէն ներս, ազդեցութիւն, որ կրնայ ըլլալ Ֆիզիքական եւ բարոյական, հրապոյր ու շարշարանք: Կիրքը անոնց կը հակադարձ որպէս մղիչ ուժ: «Կիրք»ը մարդուն մէջ կարիք մը ստեղծողն է:

«Բառնամ»

«Բառնամ, բարձայ» կը նշանակէ շալկել (օգնելու իմաստով, որմէ՝ «մանկաբարձ»), կամ մէջտեղէն վերցնել («բարձ դսա ի մէնջ»), խոչընդոտ մը յաղթահարելու, արգելք մը փարատելու իմաստով:

«Բառնամ» կը նշանակէ արմատախիլ ընողի շարժումը կատարել, գետնէն դէպի վեր բարձրացնել (որմէ յառաջ եկած է «բարձր» բառը), կարգ մը թատերասրահներու դէպի վեր բացուող վարագոյրին նման:

Օժանդակ եւ զուգակից բայ է «Համ + բառնամ»ը, որ դէպի վեր բարձրացումի իմաստին կ'աւելցնէ «ամբողջութեամբ համբառնալ»ու, առանց հետք ձգելու, իմաստը:

«Բարձու ազգատոհմ նորա» թարգմանուելու է՝ անոր ամբողջ ազգատուն՝ առանց ժառանգ ձգելու, մէջտեղէն վերցուեցաւ:

«Ամբարձ գաչս իւր», թարգմանուելու է՝ երկու աչքերը վեր բարձրացուց (իր ամբողջական իմաստով):

«Վերացնեմ»

Կը նշանակէ զէպի վերերը բարձրացնել ու անհետացնել: Անիկա «բառնամ» բային երկրորդ պատկերացումն է: Բայց մինչդեռ «բառնամ» ուժի գործածութիւն կը թելադրէ, «վերացնեմ»ը՝ առարկային կամ անձին հետացում մըն է աչքի տեսադաշտէն, ինչ ալ ըլլայ վերացնելու կերպը, բարձրացնելով, տեղափոխելով թէ սպաննելով:

«Վերանամ» կը նշանակէ «վեր»ը ըլլալ, «վեր» երթալ: «Վեր»ը, այս պարագային, կը հակադրուի «վար»ին հետ: «Վար» բառը յառաջ եկած է «վայր» բառէն:

«Վայր»՝ «տեղ»ի հոմանիշ ըլլալէ առաջ, նշանակած է «չմշակուած, չբնակուած» վայր, անապատ տեղ ու ժամանակի ընթացքին՝ առած է «ցածի, տակի, վարի» ստոր նշանակութիւն: Այս իմաստին հետեւողութեամբ ծագում առած է «վայրենի» բառը, որ կը նշանակէր չմշակուած, անմարդաբնակ: «Վայր» բառը հետզհետէ պահած է միայն հողի, գետինի իմաստը եւ այս ձեւով կազմուած են «գլխիվայր» (գլուխը զէպի հող), «վայրահաջ» (զէպի վար հաջող, զրպարտող, բամբասող) եւ ուրիշ ասոյթներ:

«Վերանամ»ին բայարմատն է «վեր»: Ինչ որ «վեր» է, հայ սախամարդուն մօտ՝ գերազանցողի, յաղթողի պատկերացումը կը ստեղծէ: Կը նշանակէ ո՛չ միայն շախատիճանէ մը վեր ըլլալ, մարդու հասակէն բարձր ըլլալ, այլ նաեւ մարդուն վերել ըլլալ, ֆիզիքապէս: Հոգիներուն պէս վեր, հրեշտակներուն պէս վեր, Աստուծոյ պէս վեր:

«Տանիմ»

«Տանիմ» բայը նմանապէս կը նշանակէ կրել, շարկել տակալ, բայց իմաստի տարբեր եղանակաւորումով: Ինչպէս որ մէկ լիտրնոց թակոյկ մը մէկ լիտրնոց հեղուկ «կը տանի», այսինքն կը բովանդակէ, նոյնպէս ալ մարդուն ուժը ծանրութիւն մը «տանելու», համբերելու սահման մը ունի: Մարդուն սիրտն ալ, թակոյկի պէս, մերթ կը համբերէ, «կը տանի», մէկ ալ կը պայթի, կը յորդի երբ վիշտը կը դառնայ ան-«տանելի»: Պատկերը կազմուած է մարդու ուժին եւ անոր հակադրուող աշխարհի ֆիզիքական սահմանաւորումէն, կաշկանդումներէն, ուր բովանդակող մարդը ու բովանդակեալ ցաւը՝ իրարու կը համեմատուին:

«Տանիմ» բային յառաջ եկած է «տար» բառը. «տար աշխարհ», որ սեփական հողէն կամ սահմանէն աւելի անդին գտնուող աշխարհը կը մատնանչէ, մարդուն հողերուն չբովանդակած աշխարհը: Առաջին նախահայուն համար, ինչ որ իր սահմանէն դուրս կ'ելլէ, կ'օտարանայ:

Կարծեմ, թէ այս մտայղացումէն կը ծնի «օտար» բառն ալ: Օտար կը գրուէր «աւ-տար», որմէ նաեւ «վտար, վտարել» բառերը: Օտարը այն է, ինչ որ չենք կրնար «տանիլ», բաւեցնել մեր չափուսահմանին մէջ: Ինչ որ մեր անձնական կամ ազգային «ես»ի սահմաններէն դուրս կը մնայ, ինչ որ չիւրացուած իրականութիւն է, «օտար» է:

Եզրափակութիւն

Ազգի մը ցեղային յատկանիշներուն ճանաչման մարզէն ներս, լեզուակազմութիւնը՝ մարդակազմութեան չափ կարեւոր դեր ունի, ըստ մեզի:

Ազգ մը՝ մարդակազմութեան մը արդիւնքն ըլլալէ զատ՝ հոգեկան հաւաքականութիւն մըն է, հաւաքական ապրում մըն է, հաւաքական հակազդեցութիւն ու պատկերացում է:

Ինչպէս որ Պատմութիւնը, առանց դէպքերուն վերլուծումին, չոր թուարկում մըն է, ստուգաբանութիւնն ալ՝ առանց հոգե-մարդաբանական վերլուծումին, ցամաք քննարկում մը կը մնայ:

Այս էջերը շուղեցին ըլլալ լեզուաբանական ստուգաբանութիւն մը, այլ նախընտրեցին անոնց միացնել նաեւ տեսութիւններ եւ խորհրդածութիւններ հայ առաջին մարդուն աշխարհահայեացքին շուրջ:

Այս սեղմ գրութեան մէջ — որ յաճախ խարխափում մը եղաւ — զանց առնուեցան գոյականները եւ որպէս զլիսաւոր նիւթ ընտրուեցան բայերը: Զանոնք խմբեցինք կեդրոնական միտքերու շուրջ, որոնց տուինք «խորհուրդ» բառը. լինելութեան խորհուրդ, վախճանային խորհուրդ, մտածողութեան խորհուրդ, սեփականացումի խորհուրդ, դիմակալումի խորհուրդ:

Շա՛տ փոքր քայլ մը՝ հայ ժողովուրդի «խորհուրդներուն» կոյս-անտառներէն ներս:

15 Օգոստոս 1993

Ա. ԿՌԱՆԵԱՆ

THE OTHER SIDE OF THE WORDS

(SUMMARY)

ANTRANIK GRANIAN

The article is a deep delving into the real meanings of some of the Armenian words, as they were according to the feelings and thoughts of the early Armenian and as it has been kept in the early classical Armenian usage. Though at times some words have kept their original and primordial content most of them have undergone certain changes in concept. Father Granian tries to present a number of Armenian words in his study which had and have a direct bearing on human being and intellectual and spiritual expression and thus present a basic outlook of the Armenian people.

The article pertains to the early Armenian's

1. **The concept of belief** : Here Granian examines the inner content of the Armenian words **aprim** (to be free of danger, to live), **kiam** (to be, to proceed), **voghch** (alive, completion), **kal, kam** (to exist, alive), **gol** (to be and exist), and **linim** (let it be, let it come, to existence from nothing to something).

2. **The concept of teleological end** : the Armenian words **polorem** (to complete a circle or a span of life), **katarem** (to reach to the summit or acme), and **avar-tem** (to end or finish by consummation, and to begin anew) are related not to the concept of life but rather to the ending of it.

3. **The concept of thought and meditation** : the author examines **imanam** (to make one's own, to take or to hold, to create the image of something in the mind), **embernem** (to hold in hand, to bring something to one's own self, to understand, to make the image of), **haskanam** (to understand something through mental growth and maturing).

4. **The concept of owning** : Granian analyzes the Armenian words **oonim** (to own something by holding in hand, to hold) to conclude that **oonim** presents the realistic aspect of the human character.

5. **The concept of endurance** : here the author tries to bring forth the initial content of **hambérem** (to accept one's own difficulties and own them, and the individual bearing of problems and difficulties), **krem** (in the active, the root **kir** of **krem** means to make use of, while in passive, to submit, to carry other's burden ; in both cases the content of **krem** is substantive, though now it has lost that character and has garbed itself with a purely spiritual content), **barnam** (to carry and help, to lift up), **vératzeném** (to lift upwards and make vanish, to ascend and be lost of sight, to soar up spiritually), and **danim** (to carry away or out, to endure).

Father Granian concludes that the formation of any people's language is as important as its anthropotomy, though that people is not always the result of anthropotomy, but also of a spiritual collectivity, group feeling and collective reaction and depiction. Moreover, he holds that his article does not directly deal with the etymology of words, but rather by analyzing the roots of some Armenian words endeavours to open their inner sanctuary and bring forth not only their primordial meaning and sense, but also the general outlook the first Armenian had pertaining to life, and death, and towards the world and universe.